

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

BUNGE LA TANZANIA

**TAARIFA YA KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA UWEKEZAJI WA
MITAJI YA UMMA KUHUSU UWEKEZAJI WA MITAJI YA
UMMA KWA MWAKA WA FEDHA 2020/2021**

Ofisi ya Bunge,
Mtaa wa Makole,
S.L.P. 941
41105 DODMA

NOVEMBA, 2022

IKISIRI (ABSTRACT)

Taarifa hii inayohusu Uwekezaji wa Mitaji ya Umma kwa Mwaka wa Fedha 2020/2021 inalenga kulijulisha Bunge, iwapo uwekezaji wa mitaji ya umma una ufanisi na kwamba umezingatia Taratibu, Sheria na Miongozo mujarabu ya Biashara au vinginevyo, kama ilivyofafanuliwa katika Kifungu cha 12 cha Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Juni, 2020. Wigo wa Taarifa hii unagusa mitaji ya umma kwenye vitegauchumi (*Investments*) vya Serikali katika taasisi na mashirika ya umma pamoja na Kampuni ambako Serikali ina hisa chache. Kipindi cha Uwekezaji kinachoripotiwa ni kuanzia Mwezi Julai, 2020 hadi Juni, 2021.

Kufanikisha hayo, Taarifa imegawanyika katika sehemu kuu nne, Tatu zikiwa sehemu za msingi na ya nne ni sehemu ya shukurani na kutoa hoja. Sehemu ya kwanza imefafanua mambo ya jumla kuhusu muundo wa taarifa, Msingi wake na wigo wa kazi iliyofanyika. Katika sehemu ya pili, Taarifa inafafanua uchambuzi wa uwekezaji wa mitaji ya umma kwa kuonesha hali ya uwekezaji wa mitaji ya Umma, matokeo ya uchambuzi wa hali hiyo pamoja na kilichobainika kutokana na ufuatiliaji wa utendaji wa mashirika na Taasisi za Umma zinazotumia mitaji ya umma.

Katika uchambuzi Taarifa imefafanua msingi wa shughuli za Kibunge kufuatilia Mitaji ya Umma, ambapo imeoneshwa kuwa Bunge ni chombo cha wawakilishi wa wananch walioipa Serikali dhamana ya kutumia fedha za umma ili kuleta maendeleo. Matumizi hayo ya fedha za umma ni pamoja na uwekezaji wa mitaji ya Umma. Kwa sababu hiyo, Bunge linapaswa kufuatilia hali ya mitaji ya Umma kwa niaba ya wananchi.

Matokeo ya ufuatiliaji wa mitaji ya Umma yameonesha Sh. **Bilioni 308.8** zilikusanywa kama gawio. Aidha makusanyo mengine yaliyotajwa ni Sh. **Bilioni 202.2** zilikusanywa kama michango ya asilimia 15 ya Mapato ghafi, na Sh. **Bilioni 12.1** zilikusanywa ikiwa ni marejesho ya TTMS. Vilevile, makusanyo ya sh. **Bilioni 19.32** ikiwa ni rejesho la mikopo na riba na sh. **Bilioni 19.8** ni makusanyo ambayo ni michango mingine. Maelezo ya jumla yameweka msisitizo kuhusu kilichobainika, ambacho ni mwenendo wa mapato yasiyokuwa ya kodi kupungua.

Sehemu ya Tatu imependekeza yafuatayo:-

- (a) Serikali ianze mchakato ya upatikanaji wa Wajumbe wa Bodi kwa wakati;
- (b) Utaratibu uandaliwe ili wajumbe wa Bodi wawe wanaingia kwa vipindi tofauti kwa lengo la kuzuia Bodi kukosa wajumbe pale inapokamilisha muda wake;
- (c) Mbadala wa ("a" na "b"), Marekebisho ya Sheria yafanyike ili Bodi inapomaliza muda wake iendeleo kutekeleza majukumu yake mpaka pale bodi mpya itakapopatikana;
- (d) Serikali iweke utaratibu wa kuzipatia taasisi zinazojiendesha kibiashara vibali vya kuajiri wenyewe ajira za moja kwa moja;
- (e) Serikali inapaswa kuharakisha utekelezaji wa mradi wa ujenzi wa Bandari ya Bagamoyo; na
- (f) Serikali isimamie kuongeza ufanisi wa Bandari ya Dar es Salaam ikiwa ni pamoja na kuongeza Gati za kisasa katika Bandari ya Dar es Salaam lengo la yote hasa ni kusaidia;
- (g) Serikali ihakikishe kuwa mazungumzo katika GNT yanafikia mwisho au yapelekwe NDC lengo likiwa ni kupata tija iliyokusudiwa katika miradi hii;
- (h) Serikali ifanye tathimini ya madeni chechefu na kuangalia namna ya kuyaondoa kwenye vitabu vya Benki, bila kuathiri ulipaji wa mikopo inayolipika (Performing Loans);
- (i) Serikali ihakikishe Wakala wa Ndege za Serikali Tanzania (TGFA) kuharakisha taratibu za kutekeleza agizo la Mheshimiwa Rais la kurudisha ndege kwa ATCL;
- (j) Serikali iendeleo kuongezea TADB mtaji kwa lengo la kuongezea ufanisi na tija katika Sekta ya Kilimo; na
- (k) Serikali iweke mkakati wa kulipa fedha hizo kwa lengo la kuongeza ufanisi wa Bodi.

YALIYOMO

IKISIRI (ABSTRACT).....	i
YALIYOMO.....	iii
ORODHA YA GRAFU.....	v
SEHEMU YA KWANZA	1
1.0 UTANGULIZI.....	1
1.1 Maelezo ya Jumla	1
1.2 Muundo wa Taarifa	2
1.3 Msingi na wigo wa Kazi za Kamati na Njia zilizotumika	2
1.3.1 Msingi wa kazi za Kamati kufuatilia Mitaji ya Umma ..	3
1.3.2 Wigo (Scope) wa Ufuatiliaji wa Mitaji ya Umma	3
1.3.3 Njia zilizotumika.....	4
1.4 Majumuisho ya Sehemu ya Kwanza	5
SEHEMU YA PILI	6
2.0 UCHAMBUZI WA UWEKEZAJI WA MITAJI YA UMMA.....	6
2.1 Maelezo ya Jumla	6
2.2 Uchambuzi wa Hali ya Uwekezaji wa Mitaji ya Umma.....	6
2.2.1 Uwekezaji wa Mitaji ya Umma.....	7
2.2.2 Msingi wa Shughuli za Kibunge zinazohusu Kufuatilia Uwekezaji wa Mitaji ya Umma.....	7
2.2.3 Muundo wa Uwekezaji wa Mitaji ya Umma nchini	8
2.2.4 Muundo wa Utekelezaji wa jukumu la Bunge kufuatilia uwekezaji wa mitaji ya umma	9
2.2.5 Vigezo vinavyozingatiwa.....	10
2.2.6 Utaratibu uliotumika kufanikisha uchambuzi.....	11
2.3 Matokeo ya Uchambuzi wa Hali ya Mitaji ya Umma nchini ..	12
2.3.1 Ukusanyaji wa Gawio	16
2.3.2 Michango ya Asilimia 15 ya Mapato Ghafi.....	17
2.3.3 Marejesho ya TTMS	19
2.3.4 Rejesho la Riba na Mikopo.....	20
2.3.5 Ziada na Michango Mingine	21
2.4 Matokeo ya Uchambuzi wa Utendaji wa Mashirika na Taasisi za Umma zinazotumia Mitaji ya Umma.....	22
2.4.1 Taasisi kutokuwa na Bodi za Wakurugenzi	22
2.4.2 Changamoto ya kupata vibali vya kuajiri	22
2.4.3 Uwezo wa SGR kuzidi uwezo wa Bandari ya Dar es Salaam	23
2.4.4 Umuhimu wa Shirika la Taifa la Maendeleo – NDC, ..	23
2.4.5 Kiasi kikubwa cha mikopo Chechefu kwa baadhi ya benki zenye mitaji ya umma	24

2.4.6	Upungufu Mkubwa wa Mtaji kwa <i>ATCL</i> na <i>TGFA</i>	24
2.4.7	Kuiwezesha Benki ya Maendeleo ya kilimo Tanzania – <i>TADB</i> ,	25
2.4.8	Deni kwa Bodi ya Pamba,	26
2.4.9	Matumizi ya <i>TEHAMA</i> ,	26
2.4.10	Mwingiliano wa Majukumu kwa baadhi ya Taasisi za Umma.....	27
2.5	Majumuisho ya Sehemu ya Pili	29
SEHEMU YA TATU		30
3.0	MAONI NA MAPENDEKEZO	30
3.1	Maoni	30
3.2	Mapendekezo	31
3.2.1	Taasisi kutokuwa na Bodi ya Wakurugenzi	31
3.2.2	Changamoto ya kupata vibali vya kuajiri	32
3.2.3	Uwezo wa SGR kuzidi uwezo wa Bandari ya Dar es Salaam,	32
3.2.4	Umuhimu wa Shirika la Taifa la Maendeleo – <i>NDC</i> , ..	33
3.2.5	Mikopo Chechefu (Non-performing loans - NPLS)	34
3.2.6	Upungufu wa Mtaji wa Kampuni ya Ndege Tanzania – <i>ATCL</i>	34
3.2.7	Kuiwezesha Benki ya Maendeleo ya kilimo Tanzania – <i>TADB</i> ,	35
3.2.8	Deni kwa Bodi ya Pamba Error! Bookmark not defined.	
3.3	Mambo ya Jumla kuhusu Maoni na Mapendekezo	36
SEHEMU YA NNE		37
4.0	HITIMISHO.....	37
4.1	Shukurani.....	37
4.2	Hoja	39

ORODHA YA GRAFU

Grafu Na. 2:1	Taswira ya Uwekezaji wa Mitaji ya Umma	13
Grafu Na. 2:2	Mwenendo wa Asilimia ya Ongezeko la Thamani ya Uwekezaji wa Mitaji ya Umma.....	14
Grafu Na. 2:3	Kiasi cha Mapato yasiyo ya Kodi kilichokadiriwa kukusanywa	15
Grafu Na. 2:4	Kiasi cha Mapato yasiyo ya Kodi kilichokusanywa	16

TAARIFA YA KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA UWEKEZAJI WA MITAJI YA UMMA KUHUSU UWEKEZAJI WA MITAJI YA UMMA KWA MWAKA WA FEDHA 2020/2021

SEHEMU YA KWANZA

1.0 UTANGULIZI

1.1 Maelezo ya Jumla

Mheshimiwa Spika, naomba kuwasilisha Taarifa ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Uwekezaji wa Mitaji ya Umma (PIC) kuhusu Uwekezaji wa Serikali kwa Mwaka wa Fedha 2020/2021, na kuliomba Bunge liipokee na kuijadili Taarifa hii. Lengo ni kulijulisha Bunge lako tukufu, iwapo uwekezaji wa mitaji ya umma una ufanisi na kwamba umezingatia Taratibu, Sheria na Miongozo mujarabu ya Biashara au vinginevyo, kama ilivyofafanuliwa katika Kifungu cha 12 cha Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Juni, 2020.

Mheshimiwa Spika, Kwa madhumuni hayo, Taarifa hii inagusa mitaji ya umma kwenye vitega uchumi (Investments) vya Serikali katika taasisi na mashirika ya umma pamoja na Kampuni ambako Serikali ina hisa chache. Kipindi cha Uwekezaji kinachoripotiwa ni kuanzia Mwezi Julai, 2020 hadi Juni, 2021. Msingi wa yaliyomo kwenye Taarifa hii ni Taarifa ya Utendaji kwa mwaka wa fedha 2020/2021 ya Msajili wa Hazina, mwenye jukumu la kusimamia uwekezaji na mali zingine za Serikali. Uwekezaji huo unafanyika katika taasisi na mashirika ya umma pamoja na kwenye Kampuni ambazo Serikali ina umiliki wa hisa au kuna maslahi ya umma.

1.2 Muundo wa Taarifa

Mheshimiwa Spika, Ili kuliwezesha Bunge hili kufuatilia mtiririko wa Taarifa pamoja na kurahisisha misingi ya uamuzi wa Bunge juu ya hoja hii ya Kamati, naomba kubainisha muundo wa Taarifa kwa kutaja sehemu za taarifa na maudhui yake ya jumla. Kimuundo, Taarifa hii imegawanyika katika sehemu kuu Tatu na kumalizia kwa shukurani na kutoa hoja.

Mheshimiwa Spika, Sehemu ya Kwanza inayohusu maelezo ya Utangulizi inahusu msingi wa kazi za Kamati kufuatilia uwekezaji wa mitaji ya umma na wigo wa jukumu hilo. Aidha, sehemu hii inabainisha njia au mbinu zilizotumika kufuatilia ufanisi wa mitaji ya umma. Sehemu ya Pili inafafanua misingi ya ufuatiliaji wa kibunge wa mitaji ya umma, vigezo vilivyozingatiwa na kueleza matokeo ya ufuatiliaji huo. Kwenye Sehemu ya Tatu Kamati inabainisha maoni yake ambayo ni mtazamo wa jumla kuhusu uwekezaji wa mitaji ya umma unaotokana na mambo yaliyobainika wakati wa kufuatilia ufanisi wa mitaji ya umma. Sehemu hii pia inatoa mapendekezo kwa mfumo wa hoja ulioelekezwa na Kanuni ya 61 (3) ya Kanuni za Bunge.

1.3 Msingi na wigo wa Kazi za Kamati na Njia zilizotumika

Mheshimiwa Spika, Msingi wa kazi, wigo wa majukumu na njia za utekelezaji vinasaidia kusadikisha (*win credence*) taarifa na kuiwezesha itumike kufanya uamuzi. Ukweli huo umesukuma nia ya kutambulisha msingi, wigo na njia zilizotumika kama ifuatavyo:-

1.3.1 Msingi wa kazi za Kamati kufuatilia Mitaji ya Umma

Mheshimiwa Spika, Ili kubainisha uthabiti wa matokeo ya kazi inayoripotiwa katika taarifa hii, naomba kutaja msingi wa kazi za Kamati ya kufuatilia mitaji ya Umma. Msingi huo unaelezwa katika Kifungu cha 12 (2) cha Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Juni, 2020. Kifungu hicho kinabainisha kwamba kazi za Kamati zitatokana na taarifa zinazohusu uwekezaji wa mitaji ya umma katika mashirika ya Umma na Kampuni ambazo serikali ina hisa.

1.3.2 Wigo (Scope) wa Ufuatiliaji wa Mitaji ya Umma

Mheshimiwa Spika, kwa kuwa wigo wa kazi (***Scope of work***) unaweka ukomo wa matarajio ya matokeo, naomba kubainisha mipaka ya kazi ya Kamati kufuatilia uwekezaji wa mitaji ya umma. Mipaka hiyo imewekwa na Kifungu cha 12 (1) cha Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Juni, 2020. Kifungu hicho kinaifunga kazi ya Kamati kwenye masuala makuu mawili. Masuala hayo yanahusu ufanisi na uzingatiaji wa misingi ya kibiashara kwa mitaji ya umma inayowekezwa katika vitega uchumi vya taasisi na mashirika ya umma pamoja na hisa kwenye Kampuni za biashara. Kwa msingi huo, Kamati ilijielekeza kwenye kubaini iwapo uwekezaji wa mitaji ya umma umefanyika kwa ufanisi na kwamba uwekezaji huo umezingatia taratibu, sheria na miongozo inayofaa.

1.3.3 Njia zilizotumika

Mheshimiwa Spika, kubainisha njia zilizotumika ni miongoni mwa masharti ya Kanuni za Bunge kuhusu uwasilishaji wa Taarifa za Kamati Bungeni. Kanuni ya 142 ya Kanuni za Bunge, imetaka Taarifa hii ibainishe njia au mbinu zilizotumika kutekeleza kazi ambayo matokeo yake yanaripotiwa. Kamati inaamini kuwa, ubainishaji wa njia zilizotumika katika ufuatiliaji wa uwekezaji wa mitaji ya umma, ni jambo linaloweza Bunge kuhakiki uthabiti (reliability) na ustahiki (validity) wa matokeo ya kazi iliyofanyika.

Mheshimiwa Spika, Katika kufuatilia uwekezaji wa mitaji ya umma Kamati ilitumia njia kuu zifuatazo:

- (a) Uchambuzi wa Masharti ya Sheria inayohusika na uwekezaji uliofanyika. Lengo ni kubaini muktadha wa uendesaji wa mitaji ya umma iliyowekezwa kwenye kila kitega uchumi na kuona kama kuna uzingatiaji wa sheria, taratibu na miongozo mujarabu;
- (b) Kufanya mahojiano na menejimenti na Bodi za mashirika ya Umma ambayo yanatumia mitaji ya umma. Lengo ni kuthibitisha usahihi wa hali ya mitaji ya umma kabla ya kutoa taarifa Bungeni. Njia hii pia iliongeza undani wa maelezo kuhusu uwekezaji wa mitaji ya umma kwenye taasisi na mashirika ya umma yanayohusika;

- (c) Kupokea na kuchambua Taarifa za Msajili wa Hazina (TR) kuhusu hali ya jumla ya mitaji ya umma kwenye taasisi na mashirika ya umma au kwenye Kampuni ambapo serikali ina umiliki wa hisa au kuna maslahi ya umma. Lengo ni kubaini chumo linalopatikana kutokana na mitaji ya umma (***Returns on investment***). Aidha, njia hii iliwezesha kubaini maslahi ya umma yaliyopo katika matumizi ya mitaji ya umma;
- (d) Kushuhudia hali ilivyo kwenye baadhi ya miradi ya uwekezaji inayoendeshwa na taasisi na mashirika ya umma ambayo yanatumia mitaji ya umma. Lengo ni kubaini mandhari ya mitaji ya umma kwenye miradi hiyo na kujiridhisha kuhusu hali halisi uwandani (***In the field***).

1.4 Majumuisho ya Sehemu ya Kwanza

Mheshimiwa Spika, kwa ujumla sehemu ya kwanza ya Taarifa hii imetambulisha maudhui na mantiki yake, mtiririko wa taarifa na msingi wake na kuahidi mambo yatakayojitokeza kwenye taarifa hii. Kubwa la kwenda nalo katika sehemu ya pili ya taarifa hii, ni madhumuni ya taarifa kulijulisha Bunge kuhusu uwekezaji wa mitaji ya Umma kwenye taasisi na mashirika ya umma na kwenye vitega uchumi ambapo Serikali inamiliki hisa.

SEHEMU YA PILI

2.0 UCHAMBUZI WA UWEKEZAJI WA MITAJI YA UMMA

2.1 Maelezo ya Jumla

Mheshimiwa Spika, kama nilivyoeleza katika sehemu ya kwanza, Madhumuni ya kuripoti Bungeni leo hii, ni kuliwezesha Bunge kufanya uamuzi kuhusu matokeo ya ufuatiliaji wa uwekezaji wa mitaji ya umma kwa mwaka wa fedha 2020/2021. Ili kufanikisha azma hiyo, sehemu hii inafafanua shughuli za Kamati za kufuatilia mitaji ya umma kwenye taasisi na mashirika ya umma na kwenye vitega uchumi ambapo kuna hisa za serikali. Aidha, Taarifa hii inalijulisha Bunge kuhusu matokeo ya kazi ya Kamati kufuatilia uwekezaji wa mitaji ya umma. Ufafanuzi huo umegawanyika katika sehemu ndogo mbili: Sehemu ndogo ya kwanza inatoa maelezo kuhusu hali ya mitaji ya umma ilivyo nchini na sehemu ndogo ya pili inahusu mambo mbalimbali yaliyobainika kuhusu uwekezaji wa mitaji ya umma.

2.2 Uchambuzi wa Hali ya Uwekezaji wa Mitaji ya Umma

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa hali ya Uwekezaji wa mitaji ya Umma ulihitaji unatokana na msingi wa jukumu la Bunge kufuatilia uwekezaji huo. Ufuatiliaji huo wa kibunge ulihitaji uelewa wa dhana ya Mitaji ya Umma na muundo wake ulivyo. Aidha, mbinu na vigezo vinavyoweza kutumika kuhakiki ufanisi wa mitaji ya umma kwa utaratibu wa kibunge ni mambo yanayofanikisha uchambuzi. Kwa kutambua na kuthamini mambo hayo, Taarifa hii inatoa ufafanuzi kama ifuatavyo:-

2.2.1 Uwekezaji wa Mitaji ya Umma

Mheshimiwa Spika, Uwekezaji wa mitaji ya umma ni dhana yenye maana maalumu katika suala la ufuatiliaji wa Kibunge. Kwa fasili ya kawaida, Uwekezaji wa Mitaji ya Umma ni hatua za serikali kutumia rasilimali za umma kama vile fedha, ardhi, majengo na dhamana nyingine katika taasisi na mashirika ya umma. Uwekezaji huo unajumuisha ununuzi wa hisa kwenye kampuni binafsi kwa lengo la kupata gawio, kulinda thamani, kutoa huduma au kulinda maslahi ya umma kwenye kampuni zinazohusika. Kwa maana hiyo, Rasilimali zote zinazotumiwa na serikali kwenye vitega uchumi mbalimbali ndizo zinazotambulika kuwa mitaji ya umma.

2.2.2 Msingi wa Shughuli za Kibunge zinazohusu Kufuatilia Uwekezaji wa Mitaji ya Umma

Mheshimiwa Spika, naomba kulikumbusha Bunge lako tukufu kuwa Serikali, kwa maana ya mamlaka ya utendaji (Executive) inao wajibu wa kutumia rasilimali za umma kuwezesha ustawi wa watu nchini na maendeleo ya taifa. Katika kutekeleza wajibu huo, Serikali inapowekeza kwa kutumia mitaji ya Umma, inaendelea kuwa na jukumu la kusimamia uendeshaji wa mitaji hiyo na kuona kama yanapatikana manufaa ya uwekezaji huo.

Mheshimiwa Spika, kwa upande mwingine, Bunge ambalo ni chombo cha uwakilishi wa wananchi, linao wajibu wa kufuatilia uwekezaji wa mitaji ya umma. Aidha, jukumu la kutunga sheria zinazoweka masharti ya uwekezaji huo, hutekelezwa na Bunge. Zaidi ya hivyo, Bunge huidhinisha matumizi ya fedha za umma kwa ajili ya uendesaji wa shughuli za Serikali. Fedha hizo ni pamoja na fedha zinazotumika kwenye uwekezaji wa mitaji ya umma.

Mheshimwa Spika, Kwa taswira hiyo ya uendesaji wa nchi Bunge lilitunga Sheria ya Msajili wa Hazina (Mamlaka na Majukumu), Sura ya 370. Kwa mujibu wa Sheria hiyo, pamoja na Sheria nyingine kama vile, Sheria ya Mashirika ya Umma, Sura ya 257, Sheria ya Bajeti ya Mwaka 2015 Sura ya 439, na Sheria ya Fedha za Umma ya mwaka 2004, Msajili wa Hazina anawajibika kuhodhi uwekezaji na mali zote za umma. Wajibu huo unagusa pia uwekezaji wa hisa katika taasisi na mashirika ya umma pamoja na Kampuni ambako serikali inamiliki hisa au ina maslahi.

2.2.3 Muundo wa Uwekezaji wa Mitaji ya Umma nchini

Mheshimiwa Spika, Taarifa hii inahusu uwekezaji wa mitaji ya umma kwa mwaka wa fedha 2020/2021. Ufafanuzi wake umejengwa kwenye muktadha wa muundo unaotumika nchini wa matumizi na usimamizi wa mitaji ya umma. Serikali kwa maana ya mamlaka ya Utendaji nchini (Executive) ndiyo iliyopewa dhamana ya kutumia mitaji ya umma kwa maslahi ya nchi. Bunge (legislature) limepewa

jukumu la kutunga sheria zinazoweka masharti ya matumizi ya mitaji hiyo pamoja na kusimamia uwekezaji wa mitaji ya umma.

2.2.4 Muundo wa Utekelezaji wa jukumu la Bunge kufuatilia uwekezaji wa mitaji ya umma

Mheshimiwa Spika, Bunge ambalo kikatiba, linayo mamlaka ya kipekee (Exclusive cognisance) ya kujipangia utaratibu, limetumia haki iliyotolewa na Ibara ya 89 na ya 96 za Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, kuhusu utungaji wa Kanuni za Bunge na uundaji wa Kamati za Bunge, na kuweka utaratibu uliopo wa kufuatilia mitaji ya umma. Utaratibu huo ndio unaoiruhusu Kamati hii kufuatilia uwekezaji wa mitaji ya umma na kuripoti Bungeni leo hii.

Mheshimiwa Spika, Utaratibu wa kufuatilia tija ya uwekezaji wa mitaji ya umma unafanana kimalengo na ufuatiliaji wa utekelezaji wa sera katika sekta mbalimbali. Hata hivyo, kwa madhumuni ya kuliwezesha Bunge kutekeleza madaraka yake kwa ufanisi, ufuatiliaji huo unaendana na usimamizi wa matumizi ya fedha za umma. Kwa msingi huo, naomba kukupongeza kwa dhati kwa uamuzi wako wa kuelekeza Taarifa hii pamoja na taarifa ya Kamati ya Bunge ya Hesabu za Serikali kuingia katika mkutano mmoja.

Mheshimiwa Spika, Uamuzi wako huu, utaliwezesha Bunge kuzingatia baadhi ya mambo yanayojitokeza kwenye Taarifa hii na kuwa msingi wa ushauri wakati Bunge linapokaa kama Kamati ya Mipango. Naomba kukiri kwamba, uongozi wako unaliinua Bunge kwa viwango vya ufanisi. Bila shaka chini ya uongozi wako, Bunge litaendelea kutoa ushauri bora kwa serikali na kutunga sheria nzuri zinazoisaidia nchi, hususan katika uwekezaji wa mitaji ya umma.

2.2.5 Vigezo vinavyozingatiwa

Mheshimiwa Spika, Kufuatilia uwekezaji wa mitaji ya umma ni shughuli ya kibunge iliyowekewa masharti katika Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Juni, 2020. Kifungu cha 12 (1) (a) cha Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge, kinaonesha masharti na mipaka kwa kutaja mambo makuu mawili. Miongoni mwa mambo hayo ni ufanisi katika uwekezaji wa mitaji ya umma. Jambo la pili ni uzingatiaji wa taratibu na Sheria pamoja na miongozo ya biashara bora.

Mheshimiwa Spika, Kwa kuzingatia Kanuni za Kudumu za Bunge, vigezo vilivyotumika wakati wa uchambuzi wa taarifa za uwekezaji ni mambo yanayopima ufanisi wa mitaji ya umma kwenye taasisi na mashirika ya umma. Kigezo kingine ni kipimo cha ufanisi wa mitaji kwenye kampuni ambapo serikali ina umiliki wa hisa. Orodha ya mambo hayo kwa ujumla ni kama ifuatavyo:-

- (a) Fungu linalopatikana kutokana na faida baada ya uwekezaji wa mitaji ya umma (Gawio);
- (b) Makusanyo ya Mchango itokananyo na 15% ya mapato ghafi kutoka Taasisi na mashirika ya umma yanayostahili kuchangia kwa mujibu wa Sheria;
- (c) Michango kutokana na makusanyo ya ziada na michango mingine; na
- (d) Marejesho ya Mikopo na Riba.

Mheshimiwa Spika, vigezo hivyo ni viashiria vinavyosaidia kubaini, iwapo uwekezaji wa mitaji ya umma unafanyika kwa ufanisi. Aidha, uchanganuzi wa kina wa vigezo hivyo, unasaidia kubaini kiwango cha uzingatiaji wa miongozo na misingi ya biashara. Nalihakikishia Bunge hili kuwa kila mara Kamati ilipochambua Taarifa za uwekezaji, mambo hayo yaliongoza uchambuzi.

2.2.6 Utaratibu uliotumika kufanikisha uchambuzi

Mheshimiwa Spika, Uchambuzi wa Taarifa za uwekezaji wa mitaji ya umma ni jukumu linalohitaji kufanyika kwa wepesi na ufanisi ili kuwezesha tija iliyokusudiwa. Mbinu kuu zilizotumika kurahisisha jukumu hilo kwa namna iliyofanikisha matokeo ni kama ifuatavyo:

- (a) Kuchambua Taarifa ya Utendaji wa Msajili wa Hazina kwa mwaka wa fedha 2020/2021. Mantiki ya kufanya hivyo inatokana na kuzingatia masharti ya Sheria ya Msajili wa Hazina (Mamlaka na Majukumu), Sura ya 370; na

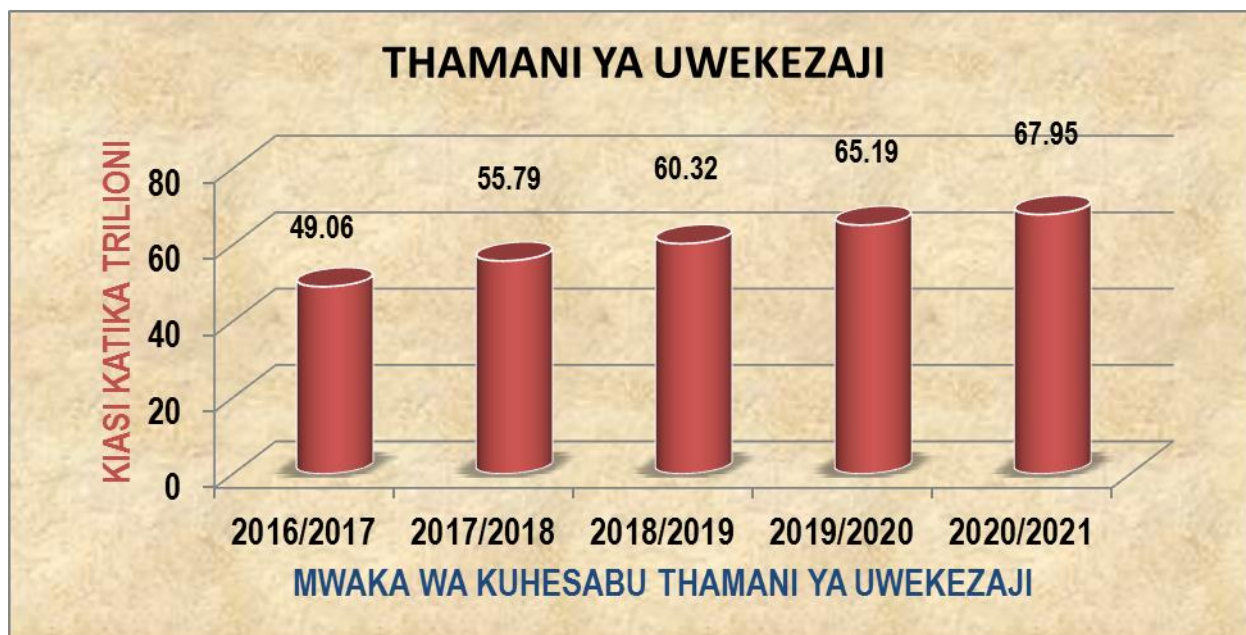
- (b) Kuchambua Taarifa za uwekezaji za taasisi na mashirika ya umma yanayotumia mitaji ya umma. Mbinu hii iliwezesha Kamati kuoanisha na matokeo ya uchambuzi wa taarifa jumuiifu iliyoandaliwa na Msajili wa Hazina.

Mheshimiwa Spika, mbinu hizo zimewezesha upatikanaji wa matokeo ya uchambuzi yanayoripotiwa katika taarifa hii. Niliombe Bunge lako tukufu liijadili Taarifa hii na hatimaye kupitisha Mapendekezo ya Kamati kuwa maazimio ya Bunge kuhusu uwekezaji wa mitaji ya umma.

2.3 Matokeo ya Uchambuzi wa Hali ya Mitaji ya Umma nchini

Mheshimiwa Spika, Uchambuzi uliofanyika ulizingatia thamani ya uwekezaji uliokuwa ukisimamiwa na Msajili wa Hazina kwa mwaka wa fedha 2020/2021. Taarifa ya Utendaji ya Msajili wa Hazina ilionesha kuwa kiwango cha uwekezaji wa Serikali ndani na nje ya nchi kilifikia shilingi **trillioni 67.95**. Katika kufuatilia mwenendo wa uwekezaji wa Serikali ili kujua hali ya mitaji ya umma, Kamati ilitaka kujiridhisha na mwenendo huo kwa kipindi cha miaka mitano. Yaani kuanzia 2016/2017 hadi 2020/2021 na kubaini kuwa thamani ya uwekezaji wa Serikali ilikuwa ikiongezeka kila mwaka kama inavyoonekana katika grafu Na. 2:1.

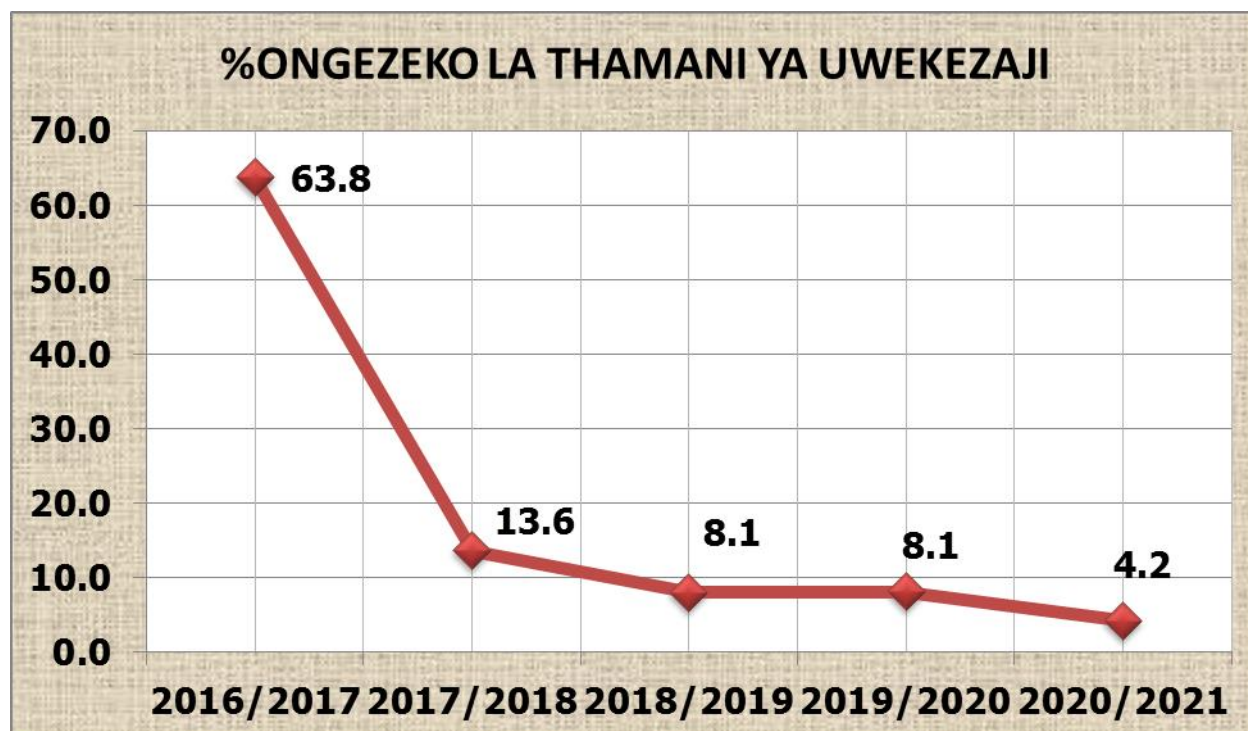
Grafu Na. 2:1 Taswira ya Uwekezaji wa Mitaji ya Umma

Chanzo: *Ukokotozi wa Kamati kutokana na Takwimu za OMH kwenye Taarifa ya Utendaji kwa mwaka 2020/2021*

Mheshikiwa Spika, Mwenendo wa Uwekezaji kuanzia mwaka 2016/2017 hadi 2020/2021 unaonesha kuwa thamani ya uwekezaji ilikuwa ikiongezeka lakini kwa kiwango cha ongezeko linalopungua (Increasing at a decreasing rate). Takwimu zilionyesha kuwa thamani ya uwekezaji kwa mwaka 2016/2017 ilikuwa ikipanda hadi kufikia mwaka 2020/2021. Hata hivyo, ongezeko linalopungua ni ishara kuwa kwa siku zijazo thamani hiyo inaweza kushuka. Taswira ya kupungua kwa ongezeko hilo inaonekana katika Grafu Na. 2:2.

Grafu Na. 2:2 Mwenendo wa Asilimia ya Ongezeko la Thamani ya Uwekezaji wa Mitaji ya Umma

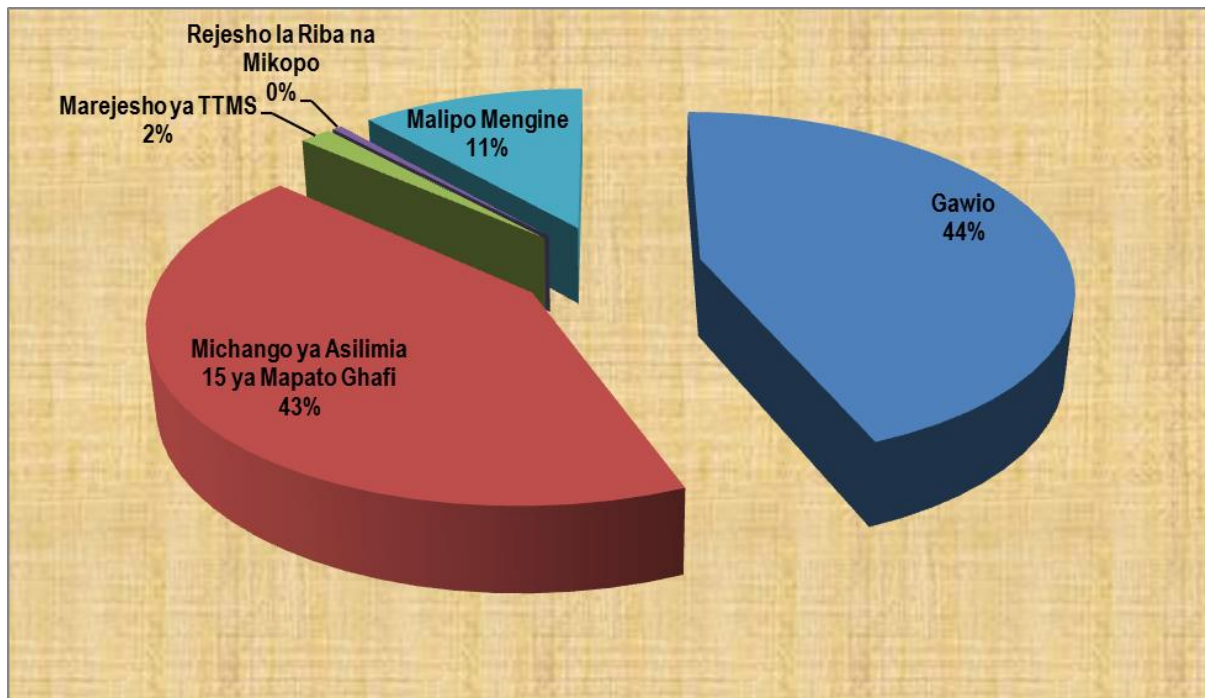

Chanzo: Taarifa ya Utendaji ya Msajili wa Hazina kwa mwaka 2020/2021

Mheshimiwa Spika, baada ya kuangalia uchambuzi wa mwenendo wa jumla, Kamati ilitaka kujiridhisha na ufanisi wa mitaji katika uwekezaji huo. Jambo kuu katika kutathimini uwekezaji wa mitaji ya umma lilikuwa ni uchanganuzi wa Makusanyo ya Mapato yasiyo ya Kodi.

Mheshimiwa Spika, ufuatiliaji wa Kamati uliwezesha kubaini kiasi kilichokadiriwa kukusanywa ikiwa ni mapato yasiyo ya kikodi kutoka mashirika ya umma na kampuni ambazo Serikali ina umiliki wa hisa chache. Ilibainika kuwa kwa mwaka wa fedha 2020/2021, jumla ya shilingi **billion 930.30** zilikadiriwa kukusanywa. Mapato hayo yanainishwa katika makundi makuu matano kama inavyoonekana kwenye Grafu Na. 2:3.

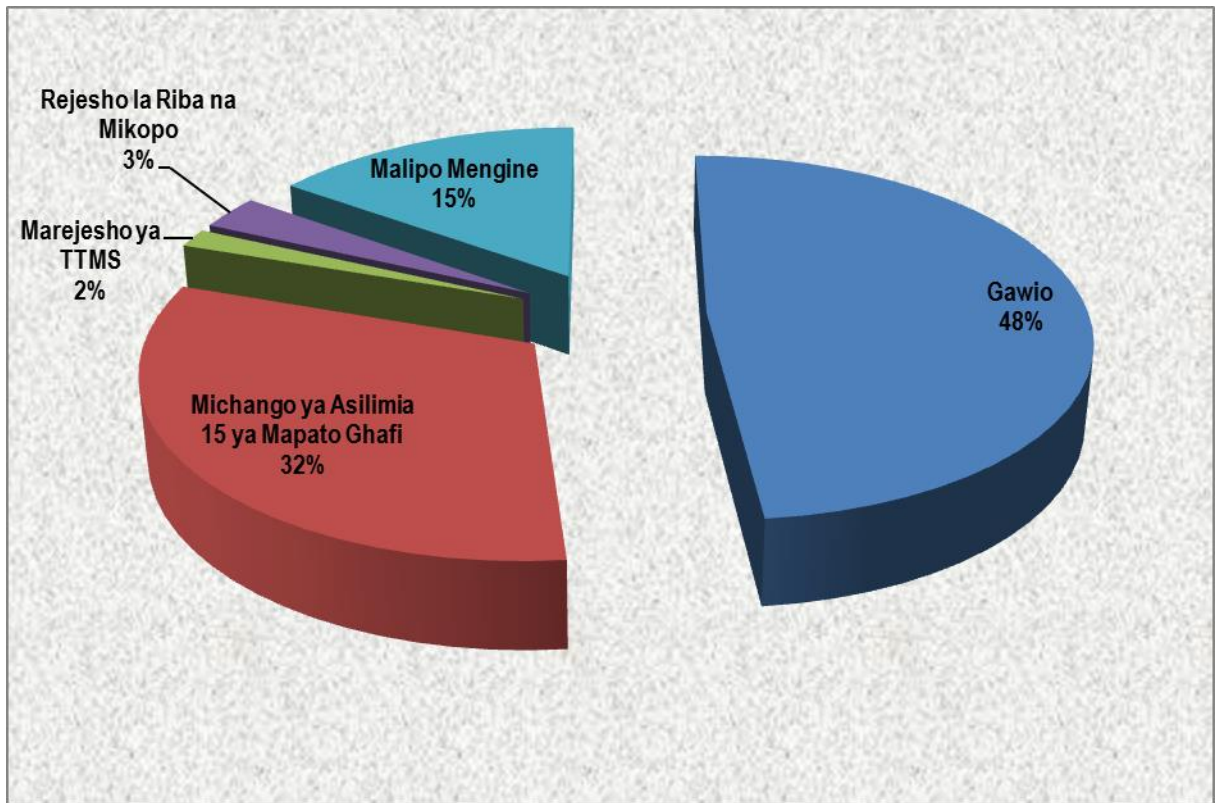
Grafu Na. 2:3 Kiasi cha Mapato yasiyo ya Kodi kilichokadiriwa kukusanywa

Chanzo: Taarifa ya Utendaji wa Msajili wa Hazina kwa mwaka wa fedha 2020/2021

Mheshimiwa Spika, makusanyo halisi ya mapato yasiyo ya kikodi hayakufika kiasi kilichokadiriwa. Hadi kufikia tarehe 30 Juni, 2021 Makusanyo ya mapato yasiyo ya kikodi kutoka taasisi na mashirika ya umma pamoja na kampuni ambapo serikali ina umiliki wa hisa chache yalikuwa ni shilingi **637,660,804,553.34**. Kiasi hicho ni **asilima 69** ya lengo. Kwa sababu hiyo tunaweza kusema kuwa kwa kigezo cha makusanyo yasiyo ya kikodi, ufanisi wa uwekezaji wa mitaji ya umma umefikia **asilimia 69**. Uchanganuzi wa aina za makusanyo unaonekana katika Grafu Na. 2:4.

Grafu Na. 2:4 Kiasi cha Mapato yasiyo ya Kodi kilichokusanywa

Chanzo: Taarifa ya Utendaji wa Msajili wa Hazina kwa mwaka wa fedha 2020/2021

Mheshimiwa Spika, ufafanuzi zaidi wa aina za makusanyo ya mapato yaliyopatikana kutokana na mitaji ya umma ulifanyika ili kutoa picha halisi. Kwa manufaa ya Bunge lako tukufu naomba kufafanua aina hizo kama ifuatavyo:-

2.3.1 Ukusanyaji wa Gawio

Mheshimiwa Spika, Gawio ni miongoni mwa manufaa inayopata serikali kutokana na kutumia fedha za umma kwenye uwekezaji. Mapato hayo yanayotokana na faida katika kitegauchumi ni miongoni mwa mambo yanayoweza kubainisha ufanisi wa uwekezaji wa mitaji ya umma. Takwimu za Msajili wa Hazina zinaonesha kuwa kwa

mwaka wa fedha unaoishia tarehe 30 Juni, 2021, gawio la kiasi cha shilingi **Bilioni 308.8** lilipatikana. Kiasi hicho kilikuwa tofauti na matarajio ya makusanyo ya gawio ambayo ni shilingi **Bilioni 408.4**. Tofauti hiyo ni **asilimia 24.39** ya makadirio ya gawio na ni kipimo kinachoonesha kuwa ufanisi wa mitaji umefikia **asilima 75.61**.

Mheshimiwa Spika, Vilevile, Kamati ililinganisha ukusanyaji wa gawio kwa kipindi cha 2020/2021 na mwaka 2019/2020. Kwa mwaka 2019/2020, Jumla ya kiasi cha sh. **Bilioni 300.2** kilikusanywa. Kiasi hicho kiliongezeka kwa **asilimia 2.2** hadi kufikia tarehe 30 Juni, 2021. Mfano wa mashirika na taasisi zilizoongeza kiasi cha gawio ni Shirika la Nyumba la Taifa (NHC) lililoongeza gawio kutoka Shilingi **1,000,000,000/-** hadi shilingi **1,205,000,000/=**.

2.3.2 Michango ya Asilimia 15 ya Mapato Ghafi

Mheshimiwa Spika, Sheria ya Msajili wa Hazina (Mamlaka na Majukumu) Sura ya 370 inaelekeza kwamba mashirika yasiyofanya biashara yatoe **asilimia 15** ya mapato ghafi (Gross Revenue) kwa mwaka na kuchangia katika mfuko mkuu wa Serikali (Consolidated Fund). Kwa kuzingatia masharti hayo ya Sheria kwa mwaka wa fedha 2020/2021, Ofisi ya Msajili wa Hazina ilipanga kukusanya shilingi **Bilioni 395.4** kutokana na mapato ghafi (Gross Revenue) ya mashirika na taasisi za Serikali. Hadi kufikia tarehe 30 Juni, 2021, makusanyo halisi ya fedha hizo yalikuwa ni shilingi **Bilioni 202.2**. Kiasi hicho ni sawa na

asilimia 51 ya lengo lililokuwa limewekwa. Kwa maneno mengine kiasi hicho ni pungufu ya lengo kwa **asilimia 49**.

Mheshimiwa Spika, Kwa mwaka wa fedha unaoishia tarehe 30 Juni, 2020, Lengo la makusanyo lilikuwa ni sh. **Bilioni 414.90** lakini makusanyo halisi yakawa ni shilingi Bilioni 289.10 ambayo ni **asilimia 70** ya lengo. Takwimu hizo zinaonesha kwamba Msajili wa Hazina alipunguza lengo kutoka shilingi **Bilioni 414.90** mwaka 2021/2020 hadi Shilingi **Bilioni 395.4** kwa mwaka 2020/2021. Kupungua huko kwa lengo ni sawa nakushuka kwa lengo kwa kima cha **asilimia 4.7**.

Mheshimiwa Spika, Hali hiyo inaweza kutafsiriwa kwamba, matarajio kutoka kwenye ufanisi wa mitaji katika mashirika yanayostahili kuchangia yamepungua kwa **asilima 4.7**. Kwa maneno mengine, ufanisi wa mitaji katika eneo hilo ulitarajiwa kushuka kwa **asilimia 4.7**.

Mheshimiwa Spika, Ulinganifu wa makusanyo ya mchango kwenye Mfuko mkuu wa Hazina kati ya Mwaka 2019/2020 na mwaka 2020/2021 unaonesha kupungua kwa makusanyo kwa kiasi cha **asilimia 27.8**. Hali hiyo inaonesha kwamba kiwango cha ufanisi kilichotazamiwa kushuka wakati wa kuweka lengo kimekuwa kidogo sana ikilinganishwa na uhalisia wa kupungua kwa ufanisi wa mitaji kwenye eneo hilo.

Mheshimiwa Spika, Mfano wa Taasisi zilizochangia kwa kiwango kilichopungua ikilinganishwa na mchango kwa

mwaka wa fedha 2019/2020 ni Wakala wa Majengo Tanzania (TBA) iliyoshuka kutoka mchango wa **Sh. Milioni 300** kwa mwaka 2019/2020 hadi milioni 200 mwaka 2020/2021.

2.3.3 Marejesho ya TTMS

Mheshimiwa Spika, Msajili wa Hazina amepewa jukumu la kuweka malengo ya kifedha kwa taasisi na mashirika ya Umma yanayotumia mtaji wa serikali. Katika kutekeleza jukumu hilo, Msajili wa Hazina alipanga kukusanya Shilingi **Bilioni 15** kwa mwaka wa fedha unaoishia tarehe 30 Juni, 2021. Lengo hilo ni ongezeko kwa **asilimia 22.7** ikilinganishwa na mpango wa kukusanya sh **Bilioni 11.6** kwa mwaka ulioishia tarehe 30 Juni, 2020. Kwa takwimu hizo ufanisi wa mtaji uliotumika katika kuwekeza kwenye Mtambo wa kuhakiki mawasiliano kwa njia ya simu (TTMS) ulitarajiwa kuongezeka kwa asilima **22.7**.

Mheshimiwa Spika, Makusanyo halisi ya mapato yasiyo ya kikodi kutoka Mtambo wa TTMS kwa mwaka wa fedha 2020/2021 yalikuwa ni sh. **Bilioni 10.3** ikilinganishwa na makusanyo ya sh. **Bilioni 12.1** kwa mwaka 2019/2020. Mwenendo huo wa makusanyo unaonesha kuwa, ingawa ufanisi wa mtaji uliotumika katika mtambo wa TTMS ulitarajiwa kuongezeka kwa **asilimia 22.7**, hali halisi ilionyesha kuwa ufanisi ulishuka kwa **asilimia 14.9**.

2.3.4 Rejesho la Riba na Mikopo

Mheshimiwa Spika, Sheria ya Mikopo, Dhamana na Misaada ya mwaka 1974, inairuhusu Serikali kutoa dhamana kwa taasisi na Mashirika ya Umma ili yaweze kukopa katika taasisi na Mashirika ya Fedha. Aidha Sheria hiyo inairuhusu Serikali kuchukua mikopo katika mashirika na taasisi za Fedha na kuzikopesha taasisi na mashirika ya umma na baadaye mikopo hiyo hurejeshwa.

Mheshimiwa Spika, Msajili wa Hazina amepewa jukumu la kufuatilia ulipaji wa mikopo inayostahili kulipwa. Kwa mwaka wa fedha 2020/2021, Msajili wa Hazina alipanga kukusanya marejesho ya mikopo kwa kiasi cha sh. **Bilioni 4.7.** Hadi kufikia tarehe 30 Juni, 2021, Msajili wa Hazina alikuwa amekusanya kiasi cha Sh. **Bilioni 19.32.** Kiasi hicho ni ziada ya lengo kwa **asilimia 311.1.** Ongezeko hilo linatokana na Mamlaka ya Bandari Tanzania kulipa rejesho kwa kiasi ambacho hakikuwekwa kwenye lengo la Makusanyo. Hali hii inaonesha kuwa kuna haja ya kuangalia upya vigezo vya uwekaji wa malengo ya makusanyo ya rejesho la mikopo kwa kuwa mikopo hiyo ni kwa maslahi ya ufanisi wa mitaji ya umma.

Mheshimiwa Spika, Kwa mwaka wa fedha 2019/2020 Msajili wa Hazina alipanga kukusanya jumla ya shilingi **Bilioni 4.7** ikiwa na marejesho ya mikopo. Lengo hilo ni sawa na lengo la makusanyo ya marejesho ya mikopo kwa mwaka wa fedha 2020/2021. Ingawa lengo la kiasi cha kukusanywa kililingana, lakini kwa uhalisia makusanyo

halisi yalitofautina kati ya mwaka 2019/2020 na mwaka 2020/2021. Tofauti hiyo ya makusanyo imetokana na Urejesaji wa Mikopo uliofanywa na Mamlaka ya Bandari Tanzania.

2.3.5 Ziada na Michango Mingine

Mheshimiwa Spika, Sheria ya Msajili wa Hazina (Mamlaka na Majukumu), Sura ya 370, inazitaka Taasisi au mashirika ya umma kuwasilisha **asilimia 70** ya kiasi cha ziada kilichobakia baada ya kuondoa gharama za uendesaji na matumizi yanayoruhusiwa. Kwa kuzingatia masharti ya sheria hiyo, Msajili wa Hazina alipanga kukusanya kiasi cha sh. **Bilioni 106.7** kwa mwaka wa fedha 2020/2021 lakini alikusanya sh. **Bilioni 96.8**.

Mheshimiwa Spika, Kiasi cha lengo kwa mwaka wa fedha 2020/2021 kilipungua kwa **asilimia 10.2** ikilinganishwa na lengo la makusanyo la shilingi **Bilioni 118.8** kwa mwaka 2019/2020. Hata hivyo, kiasi cha makusanyo halisi kwa mwaka 2020/2021 kilipungua kwa **asilimia 38.14** ikilinganishwa na makusanyo ya sh. **Bilioni 156.5** cha Makusanyo kwa mwaka wa fedha 2019/2020.

Mheshimiwa Spika, Kwa ujumla, mwenendo wa mapato yasiyokuwa ya kodi kutokana na uwekezaji, unaonesha kupungua kwa makusanyo hayo kwa mwaka wa fedha 2020/2021. Miongoni mwa sababu ni kupungua kwa taasisi zilizotoa gawio na kuathiri kiasi cha gawio ikilinganishwa na gawio lililopatikana kwa mwaka

wa fedha 2019/2020. Kwa sababu hiyo, ipo mantiki ya kusesitiza tathmini inayoweza kubainisha uwezo wa Mashirika na Taasisi zote wa kutoa gawio na kuchangia katika Mfuko wa Serikali.

2.4 Matokeo ya Uchambuzi wa Utendaji wa Mashirika na Taasisi za Umma zinazotumia Mitaji ya Umma

Mheshimiwa Spika, zaidi ya kuchambua ufanisi wa mitaji, Kamati ilichambua utendaji wa taasisi na Mashirika ya Umma ili kujiridhisha kama uwekezaji katika mashirika na taasisi hizo unaweza kuwa na Tija. Matokeo ya uchambuzi huo yalionesha mambo yafuatayo:-

2.4.1 Taasisi kutokuwa na Bodi za Wakurugenzi

Mheshimiwa Spika, Bodi ya Wakurugenzi ni chombo kikuu cha uamuzi katika Taasisi na Mashirika ya Umma katika kufanikisha tija ya mitaji ya serikali katika mashirika hayo. Pamoja na hivyo, Kamati imebaini kuwa Taasisi nyingi na mashirika ya umma huchelewa kupata Bodi. Zipo baadhi ya taasisi zinazozidi kipindi cha mwaka mmoja bila kuwa na bodi jambo linaloathiri uamuzi na uendesaji wa mitaji ya umma kwenye mashirika hayo.

2.4.2 Changamoto ya kupata vibali vya kuajiri

Mheshimiwa Spika, Utaratibu wa Sekretarieti ya ajira kuchakata ajira yote katika sekta ya umma unaathiri upatikanaji wa wataalamu wanaohitajika katika taasisi na mashirika yanayotumia mtaji wa umma kujiendesha. Kwa utaratibu huo mahitaji ya kujiendesha kibiashara hayapati

uzingatiaji mzuri kutokana na utaratibu wa Ajira katika sekretarieti ya Ajira.

Mheshimiwa Spika, Utaratibu wa ajira unaochukuliwa kwa ujumla ikilinganishwa na ajira katika wizara na Idara za Serikali, hauendani kabisa na misingi pamoja na miongozo mujarabu ya kibiashara. Hali hiyo inahitaji kuangaliwa ipasavyo na ikibidi kurekebishwa ili mitaji ya umma itumike kwa ufanisi kwenye mashirika na taasisi zinazohusika.

2.4.3 Uwezo wa SGR kuzidi uwezo wa Bandari ya Dar es Salaam

Mheshimiwa Spika, Kama inavyofahamika, Serikali imetumia mtaji wa umma kuwekeza kiasi kikubwa cha mtaji katika ujenzi SGR. Mradi huo wa uwekezaji utakapokamilika, SGR itakuwa na uwezo mkubwa wa kubeba mizigo, takribani tani 10,000 kwa safari. Mizigo mingi inatarajiwa kutoka Bandari ya Dar es Salaam ambayo haina uwezo wa kuingiza na kupakua kiasi hicho cha mzigo. Hali hii inaonesha umuhimu wa kuongeza ufanisi kwa kuongeza gati katika Bandari ya Dar es salaam na ujenzi wa bandari nyingine.

2.4.4 Umuhimu wa Shirika la Taifa la Maendeleo – NDC,

Mheshimiwa Spika, Shirika la Taifa la Maendeleo limepitia hatua mbalimbali za mabadiliko ya kiuendeshaaji ikiwemo mabadiliko ya bodi ya kiutendaji na Menejimenti. Huenda hali ya uendeshaaji wa Shirika hilo ilitokana na

changamoto za Bodi na menejimenti ya Shirika. Hata hivyo, Bado kuna umuhimu wa kuangalia ukomo wa majadiliano yanayoendelea chini ya Shirika hilo kuhusu Mradi wa Mchuchuma na Liganga.

2.4.5 Kiasi kikubwa cha mikopo Chechefu kwa baadhi ya benki zenye mitaji ya umma

Mheshimiwa Spika, Mikopo chechefu inaathiri sana mizania ya taasisi na mashirika ya umma yanayotumia mitaji ya serikali. Ufuatiliaji wa Kamati umebaini kuwa baadhi ya taasisi zinakabiliwa changamoto ya kuwa na kiasi kikubwa cha mikopo chechefu (non-performing loans – NPLS). Mfano wa Taasisi hizo ni Benki ya Maendeleo Tanzania – *TIB* na Benki ya Biashara Tanzania – *TCB*. Matokeo hayo yanaonesha umuhimu wa kutathmini madeni ya mashirika hayo na kuangalia namna ya kuyaondoa kwenye vitabu vya benki bila kuathiri ulipaji wa mikopo inayolipika (performing loans).

2.4.6 Upungufu Mkubwa wa Mtaji kwa *ATCL* na *TGFA*

Mheshimiwa Spika, Mtaji ni jambo la msingi kwa uendeshaji wa kitega uchumi au shirika lolote. Changamoto ya mtaji inaweza kuathiri ufanisi wa mtaji kidogo unaoweza kutumika. Aidha, ukosefu wa mtaji unaweza kuathiri uendeshaji wa Taasisi au Shirika linalohusika. Katika kipindi kinachoripotiwa, Kamati imebaini kuwa *ATCL* inakabiliwa na changamoto ya upungufu Mkubwa wa mtaji.

Mheshimiwa Spika, ATCL kwa sasa inalazimika kukodi ndege TGFA ili iweze kutekeleza jukumu lake la usafirishaji wa anga. Ukodishaji huo unatokana na TGFA kuwa mmiliki wa ndege zetu 11 zinazotumiwa na ATCL. Hali hiyo inatokana na nia njema ya Serikali kutumia utaratibu huo wakati inafufua shirika la ndege la ATCL. Hata hivyo, kwa hali ilivyo kwenye mtaji wa ATCL kuna umuhimu mkubwa kuhamishia umiliki wa ndege hizo kwa ATCL ambayo ukiondoa tatizo hili inajiendesha kwa faida. .

2.4.7 Kuiwezesha Benki ya Maendeleo ya kilimo Tanzania – TADB,

Mheshimiwa Spika, TADB ndio benki pekee inayohusika moja kwa moja na shughuli za wakulima. Hata hivyo, Benki hiyo haijapatiwa mtaji wa kutosha kufanikisha dhima yake. Hali hiyo haiendani na azma ya serikali ya kuongeza tija kwenye kilimo, kuleta mageuzi ya kilimo na kulisaidia taifa kufikia usalama wa chakula.

Mheshimiwa Spika, taarifa zinaonesha kwamba, mwaka 2021 Serikali ilijitahidi kuipatia TADB kiasi cha Sh. Bilioni 208. Ufuatiliaji wa ufanisi wa mtaji umeonesha kuwa licha ya jitihada hizo, bado kiasi cha mtaji wa kutosha kinahitajika kwa TADB. Kwa ahadi ya awali iliyotolewa na Serikali, Benki hii ilitarajiwa kuwa na mtaji wa Sh. **Bilioni 760** ambao angalau ungeiwezesha TADB kuongeza wigo na kuwafikia wahitaji wengi zaidi. Kwa mantiki hiyo, bado juhudi za Serikali za kuongeza mtaji kwa benki hii zinahitajika.

2.4.8 Kuathirika kwa kilimo cha Pamba kutokana na maelekezo ya Serikali ya Mwaka 2019 ya kuuza pamba kwa bei ya juu zaidi ya bei ya Soko la dunia;

Mheshimiwa Spika, Wanunuzi wa pamba kushindwa kulipwa kikamilifu hasara waliyoipata kutokana na uamuzi na maelekezo yaliyotolewa na Serikali mwaka 2019 kwa pamba kununuliwa kwa bei ya juu kuliko bei ya Soko la dunia. Aidha, Makubaliano yalikuwa kuwa wanunuzi wanunue pamba kwa bei ya juu zaidi ya bei ya Soko kwa makubaliano kuwa hasara yoyote itakayopatikana kwa wanunuzi wa pamba, Serikali kupitia Wizara ya Fedha na Mipango pamoja na Benki ya Tanzania (BOT) itaifidia, uamuzi huu ulileta hasara na hadi sasa hasara hiyo ni shilingi **Bilioni 21.8** kwa wanunuzi wa pamba.

Mheshimiwa Spika, pamoja na nia njema ya serikali ya kuzingatia maslahi ya umma kutokana na uamuzi wake, Maelekezo hayo yameathiri sekta ya pamba ikiwepo na utendaji wa Bodi ya Pamba. Hali hiyo ni dosari katika misingi ya biashara na ufanisi wa mtaji unaotumiwa na wanunuzi wa Pamba, pia inavuruga mantiki ya Bodi na manufaa yake kwa wakulima wa Pamba.

2.4.9 Matumizi ya TEHAMA,

Mheshimiwa Spika, Matumizi ya Mifumo ya TEHEMA katika utoaji wa huduma na kumbukumbu za mapato na matumizi katika taasisi na mashirika ya umma yanayotumia mtaji wa umma, yanaongeza ufanisi na

kudhibiti fedha za umma. Taarifa mbalimbali zilionyesha kuwa zipo taasisi na mashirika ya umma ambazo hazijajielekeza kwenye matumizi ya TEHAMA kwa kiasi cha kutosha.

Mheshimiwa Spika, Mfano wa taasisi na mashirika hayo ni Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya (National Health Insurance Fund – NHIF). Mfuko huu una kila nafasi na fursa ya kuboresha mifumo yake ya TEHAMA ili kuondosha mianya ya udanganyifu. Kwa kufanya hivyo, Mtaji wa umma uliowekezwa katika NHIF utakuwa na ufanisi na maslahi ya Serikali yataendelea kupatikana inavyostahili. Maelezo hayo yanaonesha kuwa Taasisi na Mashirika yanayohusika yanahitaji kuhimizwa kutumia mifumo ya TEHAMA ili kuboresha huduma zao na kudhibiti mapato na matumizi katika uendeshaji. Suala hilo linahitaji juhudi na msisitizo wa Serikali pamoja na ufuatiliaji wa karibu.

2.4.10 Mwingiliano wa Majukumu kwa baadhi ya Taasisi za Umma

Mheshimiwa Spika, kama nilivyosema katika utangulizi wa Taarifa hii, Serikali hutumia fedha za umma kuwekeza katika mashirika na taasisi kwa ajili ya kufanya biashara au kusimamia maslahi ya umma. Azma hiyo inawezeka kutimia iwapo majukumu na shughuli za mashirika na taasisi zinazohusika yatapangwa na kuratibiwa inavyostahili. Tofauti na hivyo, juhudi za uwekezaji wa mitaji ya umma katika taasisi na mashirika ya uma zinaweza zisiwe na matokeo chanya.

Mheshimiwa Spika, kutokana na uchambuzi wa taarifa mbalimbali zilizofanyiwa kazi na Kamati, ilibainika kuwepo kwa muingiliano wa majukumu miongoni mwa baadhi ya taasisi na mashirika ya umma. Katika hali hiyo, majukumu yanayotekelezwa na shirika au taasisi moja yanaonekana yangepaswa kutekelezwa na mamlaka nyingine kwa lengo la kuleta ufanisi na tija zaidi.

Mheshimiwa Spika, Mfano wa mwingiliano wa majukumu miongoni mwa baadhi ya mashirika au taasisi ni utekelezaji wa majukumu ya Mamlaka ya Viwanja vya ndege (TAA) na Wakala wa Barabara Tanzania (TANROADS). Katika uendeshaji, TANROADS inatekeleza jukumu la ujenzi wa Viwanja vya ndege wakati kimsingi lilipaswa kuwa chini ya TAA. Changamoto hiyo inahitaji kufanyiwa kazi na kupatiwa ufumbuzi, vinginevyo hali hiyo inaathiri ufanisi wa kiasi cha fedha kinachowekezwa pamoja na kuathiri uthabiti wa maslahi yanayokusudiwa.

Mheshimiwa Spika, tatizo lingine la mwingiliano miongoni mwa Mashirika au taasisi zinazotumia mtaji wa umma ni mali za shirika au taasisi moja kumikiwa na shirika au taasisi nyingine. Maelezo hayo ni halisi kwa mali za MSCL zinazomilikiwa na Mamlaka ya Bandari Tanzania (TPA). Kamati inatambua kuwa awali MSCL ilikuwa chini ya TPA lakini kwa sasa inajitegemea. Kwa sababu hiyo, kuna umuhimu wa kufanyika marekebisho ya Sheria zinazohusika ili kila zilizokuwa mali za MSCL zirejeshwe kwa MSCL

2.5 Majumuisho ya Sehemu ya Pili

Mheshimiwa Spika, kwa ujumla Serikali inatumia fedha za umma kwa ajili ya kuwekeza ili kupata faida au kusimamia maslahi maalum. Uwekezaji huo unafanyika katika taasisi na mashirika ya umma au kwenye Kampuni za Biashara ambako Serikali ina umiliki wa hisa chache au inasimamia maslahi yake kwa niaba ya wananchi. Katika kusimamia ufanisi wa mitaji na maslahi yake pale inapowekezana, Serikali husaidiwa na Msajili wa Hazina ambaye huongozwa na Sheria, taratibu na miongozo mujarabu ya biashara.

Mheshimiwa Spika, Bunge ambalo ni Chombo cha wananchi limefuatilia hali ya mitaji ya umma kupitia Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Uwekezaji wa Mitaji ya umma. Katika Taarifa hii hali ya mapato kutokana na mitaji hiyo na utendaji wa mashirika yanayotumia mitaji ya umma imeelezwa katika taarifa hii. Kutokana na hayo, Taarifa hii inabainisha maoni na mapendekezo katika sehemu ya tatu.

SEHEMU YA TATU

3.0 MAONI NA MAPENDEKEZO

3.1 Maoni

Mheshimiwa Spika, Uchambuzi wa hali ya mitaji ya umma na utendaji wa taasisi na mashirika yanayotumia mitaji ya umma, umejenga msingi wa mtazamo wa Kamati hii kuhusu uwekezaji wa mitaji ya umma. Mtazamo huo ni maoni ambayo ni moyo wa mapendekezo yanayotolewa kwa njia ya hoja. Maoni hayo ni kama ifuatavyo:

- (a) Ukusanyaji wa Mapato yasiyo ya kikodi kutokana na uwekezaji wa mitaji ya umma unastahili kufanyiwa tathmini ili kubaini uwezo halisi na misingi ya mwongozo wa ukokotoaji na upangaji wake.
- (b) Ahadi zinazotolewa na serikali kwa mashirika au taasisi ambako serikali imewekeza mitaji zinapaswa kutekelezwa kwa mustakabali wa ufanisi wa mitaji inayotumika kwenye taasisi na mashirika ya umma.
- (c) Utendaji na uendeshaji wa Mashirika ya umma au taasisi ambazo zina mitaji ya serikali unahitaji kuangaliwa vizuri na kupangiliwa inavyotakiwa kwa lengo la kuongeza ufanisi na tija ya mitaji ya umma inayotumika.

Mheshimiwa Spika, mtazamo huo ndio msingi wa mapendekezo ninayoyatoa kwa njia ya Hoja kama inavyoelekeza kanuni ya 61 ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Juni, 2020 leo hii. Naamini Bunge litaijadili Hoja hii na hatimaye kupitisha Maazimio kuhusu Uwekezaji wa mitaji ya Umma.

3.2 Mapendekezo

Mheshimiwa Spika, Baada ya kutoa maelezo hayo sasa naomba kutoa Hoja kuhusu Uwekezaji wa Mitaji ya Umma kama ifuatavyo:-

3.2.1 Taasisi kutokuwa na Bodi ya Wakurugenzi

KWA KUWA, ufanisi wa uwekezaji wa mitaji ya umma unategemea pia uzingatiaji wa misingi ya uendeshaaji bora, ambayo inahitaji Mashirika na taasisi ziwe na Bodi,

NA KWA KUWA, Kutokuwa na Bodi kwa muda mrefu kutokana na kuchelewa kuteuliwa kwa wajumbe baada ya Bodii zilizokuwepo kumaliza muda wake ni jambo linaathiri uendeshaaji na upatikanaji wa tija ya mitaji katika mashirika na taasisi zinazohusika,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba:

- (a) Serikali ianze mchakato ya upatikanaji wa Wajumbe wa Bodi kwa wakati,
- (b) Utaratibu uandaliwe ili wajumbe wa Bodi wawe wanaingia kwa vipindi tofauti kwa lengo la kuzuia Boadi kukosa wajumbe pale inapokamilisha muda wake.
- (c) Mbadala wa ("a" na "b"), Marekebisho ya Sheria yafanyike ili Bodi inapomaliza muda wake iendelee kutekeleza majukumu yake mpaka pale bodi mpya itakapopatikana.

3.2.2 Changamoto ya Kupata Vibali vya Kuajiri

KWA KUWA, Ajira katika mashirika na taasisi ni mchakato unaowezesha upatikanaji wa wataalamu kwa ajili ya uendeshaaji wa mitaji ya umma kwenye mashirika na taasisi hizo, lakini utaratibu wa vibali na mchakato wa ajira kupitia sekretarieti ya ajira umekuwa na changamoto,

NA KWA KUWA, Changamoto hiyo inaathiri ufanisi wa mitaji ya umma pamoja na tija ya kuanzishwa kwa mashirika hayo, kutokana na kukosa watumishi wanaostahili kwa wakati hata inapokuwa na uwezo wa kuwalipa yenyewe,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali iweke utaratibu wa kuzipatia taasisi zinazojiendesha kibiashara vibali vya kuajiri wenyewe ajira za moja kwa moja.

3.2.3 Uwezo wa SGR kuzidi uwezo wa Bandari ya Dar es Salaam

KWA KUWA, Uwekezaji unaofanywa na Serikali katika Ujenzi wa Reli ya SGR utawezesha Usafirishaji wa mizigo takribani tani 10,000 kwa safari kwa mizigo ambayo kwa sehemu kubwa inatoka Bandari ya Dar es salaam, lakini Bandari hiyo haina uwezo wa kuingiza na kupakua kiasi hicho cha mzigo.

NA KWA KUWA, Kukosekana kwa mizigo ya kusafirisha kwa kadiri ya uwezo wa reli kutokana na uwezo mdogo wa Bandari ni changamoto inayoweza kuathiri tija ya mitaji

inayowekezwa kwenye Bandari na SGR, lakini pia inaweza kutatuliwa kwa kujenga Bandari ya Bagamoyo,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba,

- (a) Serikali inapaswa kuharakisha utekelezaji wa mradi wa ujenzi wa Bandari ya Bagamoyo; na
- (b) Serikali isimamie Kuongeza ufanisi wa Bandari ya Dar es Salaam ikiwa ni pamoja na kuongeza Gati za kisasa katika Bandari ya Dar es Salaam lengo la yote haya ni kusaidia.

3.2.4 Umuhimu wa Shirika la Taifa la Maendeleo – *NDC*

KWA KUWA, Manufaa ya Mradi wowote wa uwekezaji yanategemea kuanza kwa mradi lakini mradi wa mchuchuma na liganga unachukua muda mrefu katika hatua za majadiliano yanayoratibiwa na Kamati ya Majadiliano ya Serikali (GNT),

MA KWA KUWA, Serikali imefanya mabadiliko ikiwemo kuipatia Bodi mpya ya wakurugenzi pamoja na Menejimenti,

NA KWA KUWA, Kutokukamilika kwa majadiliano ambayo yanaendelea kwa muda mrefu sana tangu kuanza ni jambo linalochelewesha manufaa ya mradi huo,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali ihakikishe kuwa mazungumzo katika GNT yanafikia mwisho au yapelekwe NDC lengo likiwa ni kupata tija iliyokusudiwa katika miradi hii.

3.2.5 Mikopo Chechefu (Non-performing loans - NPLS)

KWA KUWA, Ibebainika kuwa baadhi ya taasisi kama vile Benki ya Maendeleo Tanzania – *TIB* na Benki ya Biashara Tanzania – *TCB* zinakabiliwa changamoto ya kuwa na kiasi kikubwa cha mikopo chechefu (non-performing loans – NPLS),

NA KWA KUWA, Hali hiyo inaathiri mizania ya vitabu vya taasisi, jambo ambalo ni hatari kwa misingi ya kibiashara na uendeshaji wa taasisi zinazotumia mitaji ya Umma,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali ifanye tathimini ya madeni hayo na kuangalia namna ya kuyaondoa kwenye vitabu vya Benki, bila kuathiri ulipaji wa mikopo inayolipika (performing loans).

3.2.6 Upungufu wa Mtaji wa Kampuni ya Ndege Tanzania – ATCL

KWA KUWA, ATCL inakabiliwa na changamoto ya mtaji hasi na changamoto ya uendeshaji wa biashara kutokana na utaratibu wa kukodisha ndege kutoka kwa TGFA,

NA KWA KUWA, kwa kuwa utaratibu huo unaongeza payables katika vitabu vya TGFA,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali iitake Wakala ya Ndege za Serikali Tanzania (TGFA) kuharakisha taratibu za kutekeleza agizo la Mheshimiwa Rais la kurudisha ndege kwa ATCL.

3.2.7 Kuiwezesha Benki ya Maendeleo ya kilimo Tanzania – TADB,

KWA KUWA, TADB ambayo ni Benki pekee inayohusika moja kwa moja na shughuli za kilimo lakini haijapatiwa mtaji wa kutosha wa kuendana na nia ya serikali ya kuongeza tija kwenye kilimo, kuleta mageuzi ya kilimo na kulisaidia taifa kufikia usalama wa chakula,

NA KWA KUWA, Pamoja na jitihada za Serikali za kuipatia TADB kiasi cha Bilioni 208 mwaka 2021, bado kuna ahadi ya serikali ambayo ingetekelezwa Benki hii ingekuwa na mtaji wa sh. **Bilioni 760,**

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba Serikali iendeleo kuiongezea TADB mtaji kwa lengo la kuongezea ufanisi na tija katika Sekta ya Kilimo.

3.2.8 Kuathirika kwa kilimo cha Pamba kutokana na maelekezo ya Serikali ya Mwaka 2019 ya kuuza pamba kwa bei ya juu zaidi ya bei ya Soko la dunia;

KWA KUWA, Agizo la Serikali lililoitaka Pamba kununuliwa kwa bei ya juu zaidi ya bei ya soko la dunia limeathiri uwezo wa wanunuzi wa pamba kwa kiasi cha shilingi Bilioni 21.8 kiasi ambacho Serikali iliahidi kufidia deni hilo,

NA KWA KUWA, Deni hilo limeathiri taswira ya Bodi ya Pamba kwa wakulima na kuongeza changamoto katika biashara ya kilimo cha pamba,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali iweke mkakati wa kulipa fedha hizo kwa lengo la kuongeza ufanisi wa sekta hiyo.

3.3 Mambo ya Jumla kuhusu Maoni na Mapendekezo

Mheshimiwa Spika, Kwa ujumla Kamati imezingatia umuhimu wa tathmini ya ukusanyaji wa mapato yasiyo ya kikodi kutokana na uwekezaji wa mitaji ya umma. Aidha, suala la ahadi zinazotolewa na serikali kuhusu mitaji ya umma pamoja na umuhimu wa kuimarisha mitaji hiyo, ni mambo ya msingi katika mapendekezo ya maazimio niliyoyatoa. Kubwa katika sehemu hii ni kuliomba Bunge liyajadili na hatimaye kufanya uamuzi.

SEHEMU YA NNE

4.0 HITIMISHO

4.1 Shukurani

Mheshimiwa Spika, napenda kutumia fursa hii kukushukuru wewe binafsi, Naibu Spika na Wenyeviti wa Bunge kwa uongozi wenu makini ulioniwezesha kuwasilisha Taarifa hii hapa Bungeni. Utekelezaji wa majukumu ya Kamati umefanikiwa kwa kiasi kikubwa kutokana na maelekezo ya kiti chako ikiwa ni pamoja na ushauri na miongozo kwa kipindi chote cha ufuatiliaji wa mitaji ya umma.

Mheshimiwa Spika, Kwa namna ya pekee, napenda kumpongeza Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, Mhe. Samia Suluhu Hassan kwa kuhakikisha kwamba, kunakuwa na usimamizi bora katika Taasisi na Mashirika ya Umma na kuweka msukumo wa hali ya juu katika uwekezaji wenye tija kwa Taifa.

Mheshimiwa Spika, Vilevile, napenda kumshukuru Msajili wa Hazina, Ndugu Benedicto Mgonya kwa ushirikiano wake wa dhati alioutoa kwa Kamati na kushauri namna bora ya kuzifanya Taasisi na Mashirika ya Umma kuwa na ufanisi katika utendaji na uwekezaji wake kwa lengo la kuleta tija kwa Taifa. Aidha, napenda kuwashukuru wafanyakazi wote wa Ofisi ya Msajili wa Hazina, chini ya uratibu wa Mkurugenzi Idara ya Uwekezaji kwa ushirikiano mkubwa na wa karibu na Kamati.

Mheshimiwa Spika, napenda kuwashukuru Wajumbe wote wa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Uwekezaji wa Mitaji ya Umma kwa kutekeleza majukumu ya Kamati hii kwa moyo na uadilifu

mkubwa. Aidha nawapongeza kwa kushiriki kikamilifu katika kuboresha mijadala, maoni na mapendekezo ya kamati na kunipa heshima ya kuiwasilisha Taarifa hii mbele ya Bunge lako Tukufu. Naomba kuwatambua Wajumbe hao kama ifuatavyo:-

1. Mhe. Jerry William Silaa, Mb	—	Mwenyekiti
2. Mhe. George Natany Malima, Mb	—	M/Mwenyekiti
3. Mhe. Amina Daud Hassan, Mb	—	Mjumbe
4. Mhe. Assa Nelson Mekanika, Mb	—	Mjumbe
5. Mhe. Bahati Keneth Ndingo, Mb	—	Mjumbe
6. Mhe. Charles M. Kajege, Mb	—	Mjumbe
7. Mhe. Dkt. Christine Christopher Mnzava, Mb	—	Mjumbe
8. Mhe. Dorothy George Kilave, Mb	—	Mjumbe
9. Mhe. Ester Amos Bulaya, Mb	—	Mjumbe
10. Mhe. Haji Amour Haji, Mb	—	Mjumbe
11. Mhe. Hamida Mohamed Abdallah, Mb	—	Mjumbe
12. Mhe. Dkt. John Danielson Pallangyo, Mb	—	Mjumbe
13. Mhe. Josephine Thabita Chagula, Mb	—	Mjumbe
14. Mhe. Nora Waziri Mzeru, Mb	—	Mjumbe
15. Mhe. Dkt. Oscar Ishengoma Kikoyo, Mb	—	Mjumbe
16. Mhe. Sanya Jusa Jaffar, Mb	—	Mjumbe
17. Mhe. Silyvestry Francis Koka, Mb	—	Mjumbe
18. Mhe. Janeth Elias Mahawanga, Mb	—	Mjumbe
19. Mhe. Vuma Hole Augustine, Mb	—	Mjumbe
20. Mhe. Zueni Athumani Bushiri, Mb	—	Mjumbe
21. Mhe. Dr. Pius Stephen Chaya, Mb	—	Mjumbe
22. Mhe. Condester Michael Sichalwe, Mb	—	Mjumbe
23. Mhe. Maryam Azan Mwinyi, Mb	—	Mjumbe

Mheshimiwa Spika, napenda kumshukuru Katibu wa Bunge Ndugu Nenelwa J. Mwiambi, *ndc* kwa ushirikiano wa hali ya juu alioutoa ikiwa ni pamoja na kuiwezesha Kamati kutekeleza majukumu yake kikamilifu na kwa wakati. Pia natoa Shukrani kwa Idara ya Kamati za Bunge kwa kuratibu vema shughuli za Kamati chini ya Mkurugenzi wa Idara Ndugu Athuman Hussein, *ndc*, Mkurugenzi Msaidizi Ndugu Michael Chikokoto na Makatibu wa Kamati Ndugu Zainabu Mkamba, Ndugu Mwajuma Ramadhan na Ndugu Charles Wanyancha pamoja na Msaidizi wa Kamati Ndugu Modesta Kipiko. Tunawashukuru pia Wanasheria wa Ofisi ya Bunge, Ndugu Elizabeth Malongo na Ndugu Praisegod Lukio pamoja na Kitengo cha Taarifa Rasmi za Bunge kwa utaalamu wao wakati wote wa vikao vya Kamati.

4.2 Hoja

Mheshimiwa Spika, Taarifa hii ni matokeo ya uchambuzi wa kina kuhusu Uwekezaji wa Mitaji ya Umma unaofanywa na Taasisi na Mashirika ya Umma, maoni na mapendekezo yanayotokana na uchambuzi uliofanywa na Kamati yanalenga kuishauri Serikali katika eneo la Uwekezaji wa Mitaji ya Umma ili uwekezaji huo uwe wa ufanisi na ulete tija kwa Taifa.

Mheshimiwa Spika, Naomba kutoa hoja kwamba, Bunge lako sasa liipokee Taarifa ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Uwekezaji wa Mitaji ya Umma, kuhusu uchambuzi wa uwekezaji wa Mitaji ya Umma, na kuijadili ikiwa na Maoni na Mapendekezo ili kuamua na kuiwezesha Serikali kuyafanyia kazi maazimio ya Bunge.

Mheshimiwa Spika, Naomba kutoa hoja.

Mhe. Jerry William Silaa, Mb.

**MWENYEKITI
KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA
UWEKEZAJI WA MITAJI YA UMMA (PIC)**

2 Novemba, 2022